

अध्याय ४

बाढीको अनुमान

मानिसले स्थानीय वातावरणीय संकेतहरूलाई हेरेर वा त्यसको विश्लेषण गरेर बाढीको अनुमान गर्ने गर्छन्। उनीहरूले मानिस र पशुपन्छीका लागि सुरक्षित क्षेत्र, समय सीमा (पहिले नै दाउरा र खाद्यान्न भण्डारण गर्ने महत्वपूर्ण वस्तुहरू अन्यत्र सार्ने र घर छाड्ने) थाहा पाउनुका साथै समुदायमा विशेष सीप, ज्ञान अथवा स्थान भएका आधारमा उनीहरूलाई सहयोग गर्न सक्ने केही महत्वपूर्ण व्यक्तिहरू आदि पत्तालगाउन सक्छन्।

स्थानीय वातावरणीय चेतावनी संकेतहरू

“हामीलाई थाहा छ कि यदि पानी निरन्तर परिरह्यो भने बाढी आउँछ। तर यहाँ पानी परेको हुँदैन तै पनि हामीले बाढी व्यहोनु पर्छ। जब हामीले पर्वतीय क्षेत्रमा कालो बादल देख्छौं त्यसपछि हामीलाई थाहा हुन्छ कि बाढी आउन सक्छ।” (५२ वर्षीय, राम इकबल, दलित, पिपरिया गाविस सर्लाही जिल्ला)

“बाढी आउनु पहिले हामीले बस जस्तो द्रुत गतिमा दौडिएको जस्तो एक प्रकारको आवाज सुन्छौं।” (बेगिया देवी, सिंग्याही गाविस, महोत्तरी जिल्ला)

“बाढी आउँदै गर्दा नदीमा एक प्रकारको निश्चित आवाज आउँछ। त्यो पानीको गति तलतिर आउँदै गरेकाले सिठ्ठीको आवाज जस्तै हुन्छ।” (५२ वर्षीय राम इकबल, दलित, पिपरिया गाविस, सर्लाही जिल्ला)

खण्ड ३ - केस स्टडी (वस्तुगत अध्ययन)

“कहिलेकाँही बाढी आउनु पहिले हामी काठ, सर्पहरू र मृत जनावरहरू पानीमाथि तैरिरहेको देख्छौं।” (५२ वर्षीय, राम इकबल, दलित, पिपरिया गाविस, सर्लाही जिल्ला)

“बाउन्न वर्ष अघि यहाँ ठूलो बाढी आएको थियो, बाढीसँगै एउटा एकसिंगे गैंडा गाउँमा आईपुग्यो र त्यसले एक जनालाई मारेको थियो।” (लखन राउत, वृद्ध फूलपरासी गाविस, सर्लाही जिल्ला)

“बाढी आउनु पहिले पानी धमीलो हुन्छ र त्यसबाट एक प्रकारको गन्ध आउँछ।” (बागियाँ देवी, ७० वर्ष, सिंग्याही गाविस, महोत्तरी जिल्ला)

स्थानीय ज्ञान भनेको हृदय र मस्तिष्कको ज्ञान हो (सुन्नु, हेर्नु, सुँघ्नु, चाख्नु)। मानिस गहिरोसँग आफ्नो स्थानीय वातावरणसँग घुलमिल भएका छन् र उनीहरूले प्रायः निकट भविष्यमा आउन सक्ने बाढीका बारेमा स्थानीय वातावरणीय संकेतहरू थाहा पाउने गर्छन्।

उनीहरूले त्यस किसिमका खतराका चिन्हहरूलाई बुझ्छन् र बढी सतर्क पनि हुन्छन्। केही घटनामा यस किसिमका संकेतहरूलाई हेरेर बाढी आउँदैछ भन्ने कुराको पूर्वानुमान पनि गर्ने गर्छन्। यस्तो अवलोकन गर्ने क्षमताले स्थानीय मौसम

र जलवायुसम्बन्धी ज्ञान प्रदान गर्नुका साथै र कहिलेकाहीं जीउधनको रक्षाका लागि सहयोगकारी पनि हुन सक्छन् ।

मानिस तथा पशुहरूका लागि सुरक्षित स्थान

“धेरै मानिस ज्यान र सरसमान जोगाउन मेरो जग्गामा आउँछन् किनभने अन्यत्रभन्दा यो ठाउँ थोरै अग्लो छ । यहाँ अन्य यस्ता दुई वटा स्थान छन् जहाँ मानिस बाढीको समयमा जाने गर्छन् । त्यस मध्ये एक ठाउँमा जमिन र घरबीचको बाटो पनि अन्यत्र भन्दा थोरै अग्लो बनाइएको छ ।” (लक्ष्मी थापा, सिंग्याही गाविस, महोत्तरी जिल्ला)

“वर्षाको समयमा हामी हाम्रा सबै महत्वपूर्ण सर-सामान एक जना छिमेकीको घर मा लैजान्छौं । उहाँ धनी हुनुहुन्छ र उहाँ धेरै समय काठमाडौँमा बिताउनु हुन्छ । उहाँको घरमा ठूलो चोक छ र त्यो बाढीबाट सुरक्षित छ । त्यसले बाढीबाट बढी खतरामा पर्न सक्ने ३० देखि ४० परिवारलाई आश्रय दिन सक्छ । हामी दाउरा, चामल, दलहन र हाम्रा लुगाफाटा त्यहाँ लैजान्छौं । हामीले केही पनि महत्वपूर्ण वस्तुलाई आफ्नो घरमा छाड्दैनौं त्यसैले त्यहाँ चोरीको कुनै समस्या रहँदैन ।” (गोपी साह, पिपरिया गाविस, सर्लाही जिल्ला)

“हामीले उच्च जातका मानिसलाई छुन पाउँदैनौं, त्यसैले बाढी आएकाबेला अरूसँग आश्रयस्थलमा बस्दा त्यहाँ ठूलो समस्या हुने गर्छ ।” (दलित महिला, पिपरिया गाविस, सर्लाही जिल्ला)

“बाढीको समयमा कसैले पनि गाउँ छाडेर जाँदैनन् तर मानिस विद्यालय र गाविस जस्ता सुरक्षित स्थानमा सर्ने गर्छन् ।” (राम प्रसाद, गाविस अध्यक्ष, फूलपरासी गाविस, सर्लाही जिल्ला)

स्थानीय समुदायलाई स्थानीय अवलोकन र अनुभवबाट सुरक्षित ठाउँ कहाँ छ भन्ने कुरा साधारणतया थाहा हुन्छ । कुनै विशेष तालीम बिना नै उनीहरूले वरिपरि रहेका सुरक्षित ठाउँहरू, बाटो तथा स्थानहरू पत्ता लगाउन सक्छन् । गाउँलेहरूले प्रयोग गर्ने स्थानरूमा अग्लो गरी बनाइएका निजी घरहरू वा चौक अग्ला स्थानमा रहेका सार्वजनिक मैदानहरू तथा सुरक्षित सरकारी भवनहरू पर्दछन् । (उदाहरणका लागि गाविस कार्यालय, विद्यालय पर्छन् । विद्यालयहरू सुरक्षित स्थानमा छन्; तथा तिनीहरू ईटाबाट बनाइएका हुन्छन् ।)

समयका सीमा

महत्वपूर्ण सामान हटाउनु

“जब वर्षाको मौसम शुरु हुन्छ, मानिस भाग्न तथा पैसा तथा सुन सुरक्षित ठाउँहरूमा राख्न सधैं तयार हुन्छन् ।” (पिपरिया गाविस, सर्लाही जिल्ला)

“सन् १९९३ को बाढीपछि मानिसले वर्षा मौसम शुरु हुनु भन्दा दुई-तीन महिना अगाडिदेखि आफ्ना सामानहरू अरू ठाउँमा लैजाने गरेका छन् ।” (पिपरिया गाविस, सर्लाही जिल्ला)

घर छाड्नु

“जब वर्षा हुन थाल्छ तथा पर्वतीय क्षेत्रका उच्च भागहरूमा धेरै पानी पर्छ । मानिस चनाखो हुन्छन् तर कसैले पनि घर छाड्दैनन् । पानीको बहाव धेरै बढे पछि मात्र हामी घर छोड्छौं ।” (रामकैलाश राय, गाउँका शिक्षक, श्रीपुर गाविस, सर्लाही जिल्ला)

“वर्षा यामको शुरुमा बालबालिका तथा महिलाहरू सुरक्षित ठाउँमा जान्छन्

तथा पुरुषहरू र वयस्कहरू बाढी नआएसम्म घरमै बसेर हेरचाह गर्छन् ।”
(राम इकवाल ५२, दलित, पिपरिया गाविस, सर्लाही जिल्ला)

“यदि बाढी राति आयो भने हामीहरू भागिहाल्छौं र बाढी दिउँसो आयो भने यो ठूलो हो कि सानो हेर्न पर्छन्छौं ।” (राम इकवाल ५२, दलित, पिपरिया गाविस, सर्लाही जिल्ला)

खाना तथा दाउराको सञ्चय

“हामीहरू वर्षायामभन्दा एक महिना अगाडिदेखि खाना सञ्चय गर्न सुरु गर्छौं”
(गाविस अध्यक्ष रामप्रसादकी पत्नी, फूलपरासी, सर्लाही जिल्ला)

“हामीहरू मट्टितेल, तोरीको तेल आदि २-३ महिना अगाडिदेखि नै किन्न सुरु गर्छौं । हामीले पैसा सापट लिनुपर्छ र त्यसको ब्याज दर प्रति महिना ३ प्रतिशत हुन्छ ।”
(महिलाहरूको सामूहिक छलफल, बिन समुदाय, लक्ष्मीपुर, सुक्चैन)

समय सीमासम्बन्धी टिप्पणी

सबै महत्वपूर्ण सर-सामानहरू जम्मा गरेर सुरक्षित ठाउँमा राख्ने समय कहिले हो ? मानिसले कति समय अगाडिदेखि खाना तथा दाउरा जम्मा गर्न सुरु गर्नुपर्छ ? आफ्नो सामानहरूलाई बचाउन मानिसले कहिलेदेखि अग्लोस्थानमा सुरक्षित भण्डारशाला बनाउन सुरु गर्नुपर्छ ? घर छाड्ने समय कहिले हो ? हरेक घरपरिवारले उत्तर दिनुपर्ने केही प्रश्नहरू यिनै हुन् । प्रायः यी सामान्य रणनीतिहरू ‘सर्वमान्य ज्ञान’ को रूपमा देखिए तापनि यो कुरा बुझ्नु जरुरी छ कि मानिस ‘जातियतामा बाधिएका’ छन् भन्नुको अर्थ मानिसको जातियताले उनीहरूको आफ्नै विश्वासहरूमा सीमित गरेको छ । जस्तै पानीको सतह बढ्न थालेपछि ‘भाग’ भन्ने गरिन्छ तर त्यो कुरा धार्मिक तथा सांस्कृतिक मान्यताहरू तथा

व्यवहारहरूले गर्दा सधैं आम मानिसका लागि उपयुक्त नहुन पनि सक्छ । आखिरमा, बाढीसम्बन्धी तयारीका लागि अन्तिम समय सीमा बारेको निर्णय प्रक्रिया हरेक परिवार पिच्छे फरक हुन सक्छ । जस्तै, यदि परिवारमा गर्भवती महिला, विरामी मान्छे, वयस्क, बालबालिकाहरू छन् भने उनीहरू यी कुरा (जस्तै: सुरक्षित ठाउँमा आफ्नो सञ्जाल भए नभएको, सुरक्षित ठाउँहरूसम्मको पहुँच) ले पनि क्षमतामा प्रभाव पार्न सक्छ । स्थानीय स्तरमा भएको अध्ययनबाट प्राप्त एउटा अनुमानमा धनी मानिसले गरिवहरूको तुलनामा अगाडि नै धेरै खाना सञ्चय गर्छन् तथा गरिवमा खर्च गर्ने सामर्थ्य कम हुनुका साथै उनीहरूलाई सोही आधारभूत खाद्य सामग्रीहरू सङ्कलन गर्न धेरै समय चाहिन्छ ।

महत्वपूर्ण व्यक्ति तथा सीप

समुदायका केही जानकार व्यक्ति, सर्वसाधारण वा केही सामाजिक समूहमा महत्वपूर्ण सीपहरू हुन्छन्, जुन हरेक समुदायका सदस्यहरूलाई थाहा हुँदैन तथा ती सीप बाढीसम्बन्धी तयारीका लागि लाभदायक हुनसक्छन् । ती स्थानीय जानकार व्यक्तिको ज्ञान स्थानीय मानिसको दैनिकीमा प्रयोग हुने ज्ञानभन्दा फरक हुन्छन् । यसमा कसरी पौडने, सिकर्मासँग सम्बन्धित ज्ञान तथा बाँसबाट छेकवार बुन्ने, सूचना आदान-प्रदान गर्ने सीप, समूहमा बोल्न सक्ने क्षमता, सन्देश प्रवाह गर्ने क्षमता तथा अन्य कुराहरू समावेश हुन्छन् । यो एउटा विविधतायुक्त व्यक्तिहरू, स्रोतको प्रयोगकर्ता, अन्य भिन्न र एक अर्कासँग मिल्दो ज्ञान भएका महत्वपूर्ण व्यक्तिहरूको भण्डारको रूपमा रहेको हुन्छ । ‘महत्वपूर्ण समुदायहरू’ समुदायमा हुने प्रमुख कार्यहरूको सुनिश्चित गर्ने प्रमुख व्यक्तिहरू हुन् । उदाहरणका लागि ज्ञान भएका र अरूलाई सो ज्ञान दिने व्यक्ति जस्तै वृद्ध व्यक्ति, दोभासे, कार्यकर्ता र नेता, परिवर्तनका बाहक, सञ्जाल निर्माणकर्ता, सहजकर्ता, अनुयायी र कार्यान्वयन गराउनेहरू (Folke et al. 2002)

बक्स २: बाढीको अनुमान बारे तपाईंले सोध्नु भएको थियो ?

पूर्व चेतावनीका संकेत - कसरी स्थानीय मानिसले बाढीको चेतावनी दिने वातावरणीय संकेतलाई अनुमान गर्न सक्छन् ? बाढी आउनुभन्दा पहिले मानिसले के अनुभूति गर्छन्, सुन्छन् र थाहा पाउँछन् ? के मानिसमा परम्परागत अथवा स्थानीय मौसम पूर्वानुमान गर्ने प्रणाली छ ?

समय सीमा - कसरी समुदाय र घरपरिवारले वर्षाका मौसमका लागि तयारी गर्छन् ? के उनीहरूले थप खाद्यान्न, दाउरा र औषधि सञ्चय गर्छन् ? कहिले र कसरी मानिसले यो चाहिँ समयमा घर छाड्ने, महत्वपूर्ण सबै सर-सामानहरू हटाउने र दाउरा र खाद्यान्न भण्डार गर्ने भन्ने कुरा थाहा पाउँछन् ? मानिसकहाँ जाने, उनीहरूले आफूसँग के लान्छन् ?

मानिस र पशुका लागि सुरक्षित स्थानहरू - मानिस कता भाग्छन् र को भाग्छन् ? महिला वा बालबालिका ? के मानिस आफ्नो सर-सामान नलिई

भाग्छन् आदि ? कसरी स्थानीय मानिसले मानिस र पशुका लागि सुरक्षित स्थान पत्ता लगाउँछन् ?

महत्वपूर्ण व्यक्ति तथा सीप - समुदायभित्र कसले के गर्छ ? कसलाई के थाहा छ ? कसलाई बाढीसँग सम्बन्धित ज्ञान छ ? कोसँग निश्चित प्रकारको सीप छ, जसले प्राकृतिक प्रकोपको तयारीलाई सुधार्न प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउन सक्छ ? कसरी त्यो क्षमतालाई संरक्षण गर्न सकिन्छ ? कसरी ती सीपहरूलाई एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा हस्तान्तरण गर्न सकिन्छ ? कुन हदसम्म (कथित) तल्लो जातका मानिस वा जात नभएका मानिसमा प्राकृतिक प्रकोपसम्बन्धी तयारीको त्यस्तो ज्ञान छ, जुन (कथित) उच्च जातका मानिससँग छैन ? त्यस्तै ठूला जातका मानिससँग जुन ज्ञान छ, त्यो तल्लो जातका मानिसमा छैन अथवा कुन हदसम्म सो ज्ञान आदान-प्रदान भएको छ वा छैन ?